

Κακοποίηση παιδιού

Στην πλειοψηφία των κοινωνιών το παιδί θεωρείται κτήμα των γονιών του, οι οποίοι αποφασίζουν για τον τρόπο ανατροφής και διαπαιδαγώγησής του. Δεν είναι λίγες οι κοινωνίες οι οποίες υιοθετούν την άσκηση σωματικής βίας ως μέσο εκμάθησης, πειθαρχίας, παραδειγματισμού και τήρησης των κανόνων δίνοντας έτσι στη βία νόμιμο και αποδεκτό χαρακτήρα. Τα περιστατικά κακοποίησης ανηλίκων όλο και αυξάνονται και δεδομένου του μικρού αριθμού καταγγελιών, η μέτρηση της έκτασης του φαινομένου στην Ελλάδα και παγκοσμίως είναι δύσκολη.

Το 1974 δίνεται ο πρώτος επίσημος ορισμός της παιδικής εκμετάλλευσης, που την ορίζει ως τον σωματικό ή πνευματικό τραυματισμό, τη σεξουαλική κακοποίηση, την παραμέληση ή την κακοποίηση ενός παιδιού κάτω των 18 ετών, υπό συνθήκες που θέτουν σε κίνδυνο την υγεία και την ποιότητα της ζωής του, από ένα άτομο το οποίο είναι υπεύθυνο γι' αυτό (Nelson 1984, Kashani & Allan 1998). Ο ορισμός αυτός έχει υιοθετηθεί και από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και από το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. Το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού αναφέρει ως κακοποίηση-παραμέληση των παιδιών «ένα φαινόμενο σύμφωνα με το οποίο ένας ή περισσότεροι ενήλικες που έχουν την ευθύνη της φροντίδας ενός παιδιού, προκαλούν ή επιτρέπουν να προκληθούν στο παιδί σωματικές κακώσεις ή συνθήκες στέρησης σε τέτοιον βαθμό, ώστε συχνά να επιφέρουν σοβαρές διαταραχές σωματικής, νοητικής, συναισθηματικής φύσης».

Μορφές κακοποίησης

Σωματική κακοποίηση

Ως σωματική κακοποίηση ορίζεται «η κατάσταση εκείνη που καταλήγει σε πραγματική ή δυνητική σωματική βλάβη από την αλληλεπίδραση ή την έλλειψη αλληλεπίδρασης, η οποία εύλογα είναι μέσα στα πλαίσια του ελέγχου ενός γονιού ή ενός ατόμου που έχει την ευθύνη, τη δύναμη ή την εμπιστοσύνη» (WHO 1999). Το να χτυπά κάποιος ένα παιδί δυνατά με τη χρήση αντικειμένων (κουτάλες, ράβδους, ζώνη, κ.ά.), να το τσιμπά, να του τραβά τα μαλλιά, να το χαστουκίζει, να το δαγκώνει, να το καίει π.χ. με τσιγάρο, να το πετά με δύναμη πάνω σε τοίχους, συνιστούν μερικές από τις μορφές σωματικής κακοποίησης (<http://www.hamogelo.gr>). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διάγνωση της σωματικής

κακοποίησης είναι πολύ δύσκολη σε παιδιά μικρής ηλικίας, όπου τις πληροφορίες τις δίνουν οι γονείς. Ωστόσο τραύματα σε περιοχές όπως τα γεννητικά όργανα, ο λαιμός, η πλάτη, το κεφάλι, αλλά και τα σπασίματα οστών είναι ενοχοποιητικά για κακοποίηση.

Παραμέληση

Παραμέληση σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας ορίζεται η απροσεξία ή παράλειψη από μέρους του φροντιστή να παράσχει για την ανάπτυξη του παιδιού σε όλες τις σφαίρες: υγεία, εκπαίδευση, συναισθηματική ανάπτυξη, ανατροφή, καταφύγιο και ασφαλείς συνθήκες ζωής, στο πλαίσιο των πηγών που είναι εύλογα διαθέσιμες στην οικογένεια ή τους φροντιστές, και προκαλεί ή έχει μεγάλη πιθανότητα να προκαλέσει βλάβη στην υγεία του παιδιού ή στη σωματική, ψυχική, πνευματική, ηθική ή κοινωνική ανάπτυξή του (WHO 1999). Η παραμέληση της οποίας ακραία μορφή είναι η εγκατάλειψη του παιδιού, δεν είναι μόνο σωματική αλλά και συναισθηματική, και επηρεάζει όχι μόνο την ανάπτυξη του παιδιού αλλά και τη μετέπειτα ζωή του (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου 1991).

Συναισθηματική κακοποίηση

Εννοούμε τη λεκτική ή πρακτική συμπεριφορά που θέτει την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού σε κίνδυνο. Σημαίνει την αποτυχία παροχής ενός αναπτυξιακά κατάλληλου υποστηρικτικού περιβάλλοντος, έτσι ώστε το παιδί να μπορέσει να αναπτύξει ένα σταθερό και πλήρες πεδίο συναισθηματικών και κοινωνικών ικανοτήτων ανάλογο με το προσωπικό του δυναμικό και στο πλαίσιο της κοινωνίας όπου το παιδί κατοικεί.

Φωνές προς το παιδί, χαρακτηρισμοί (π.χ. είσαι ηλίθιος, άχρηστος), έκθεση του παιδιού σε κίνδυνο, σύγκριση του παιδιού με άλλα παιδιά εις βάρος του, στέρηση αγκαλιάς, δημιουργία ενοχών, απόρριψη, εκφοβισμός, απειλές, απομόνωση, εκμετάλλευση, απαγόρευση εκδήλωσης θετικών συναισθημάτων, καυγάδες μπροστά στο παιδί είναι ενδεικτικές συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης (<http://clubs.pathfinder.gr>, www.hamogelo.gr, Γεωργοπούλου 1991, Kashani & Allan 1998). Η μειωμένη σημασία που δίνεται στη συναισθηματική κακοποίηση σε σχέση με τη σωματική οφείλεται στο γεγονός ότι δεν φτάνει στις αίθουσες των δικαστηρίων και δεν καταγγέλλεται στο σύστημα δικαιοσύνης.

Λεκτική κακοποίηση

Η σημαντικότερη μορφή συναισθηματικής κακοποίησης είναι η λεκτική κακοποίηση. Πολλές φορές οι λέξεις μπορεί να προκαλέσουν πολύ μεγάλη ζημιά, ακόμα κι αν δεν ακολουθούνται από βίαιες πράξεις. Σχόλια που κάνουν το παιδί να νιώθει ανάξιο και χαζό, αρνητικές προβλέψεις, συγκρίσεις, προσβολές, απειλές, βρίσιμο, ρίψη ευθυνών είναι λεκτικές ενέργειες που επηρεάζουν αρνητικά την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη και ωρίμανση του παιδιού όπως επίσης και τη σωματική του ανάπτυξη.

Εκμετάλλευση

Εκμετάλλευση θεωρείται η χρήση ενός παιδιού με οποιονδήποτε τρόπο προς όφελος ενός ενήλικου ο οποίος είναι υπεύθυνος για τη ζωή του. Πιο γνωστές και καταδικαστέες μορφές εκμετάλλευσης είναι ο εξαναγκασμός του ανηλίκου για επαιτεία και η ώθησή του στην πορνεία (σεξουαλική επαφή, πορνογραφικές φωτογραφίες). Μορφές εκμετάλλευσης είναι ο εξαναγκασμός του ανηλίκου στην εργασία προς όφελος του ενήλικου, η παράνομη υιοθεσία παιδιών, η απαγωγή και η πώλησή τους, η εμπορία (trafficking) με σκοπό τη χρήση οργάνων.

Έκθεση σε εξαρτήσεις

Σύγχρονη μορφή κακοποίησης, λιγότερη έκδηλη αλλά εξίσου επιβλαβής για τη σωματική και ψυχοπνευματική ανάπτυξη των παιδιών είναι η έκθεσή τους σε οποιοδήποτε εθιστικό παράγοντα. Το αλκοόλ, οι εξαρτησιογόνες ουσίες, το διαδίκτυο, ο ηλεκτρονικός και μη τζόγος και τα τυχερά παιχνίδια προφέρονται άφθονα από τη σύγχρονη κοινωνία. Η προσβασιμότητά τους από τα παιδιά είναι πολύ εύκολη και οδηγεί στον εθισμό. Η σύγχρονη κοινωνία αν και αναγνωρίζει πόσο επιβλαβή είναι όλα αυτά, δεν λαμβάνει και δεν τηρεί τα ήδη υπάρχοντα μέτρα για την καταστολή τους, υπολογίζοντας περισσότερο στο κέρδος και αποσκοπώντας έμμεσα στα παιδιά, τα οποία αποτελούν εύκολο στόχο μια και δεν αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο τη στιγμή που όλα αυτά τους προσφέρονται ελεύθερα. Επίσης, η αποσταθεροποίηση του θεσμού της οικογένειας και οι γρήγοροι ρυθμοί ζωής ωθούν

τους γονείς να επιτρέπουν στα παιδιά του αυτές τις δραστηριότητες, είτε γιατί αδυνατούν να τα ελέγξουν είτε γιατί δεν αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο.

Το παιδί μάρτυρας ενδοοικογενειακής βίας

Τη δεκαετία του 80 το να παρακολουθεί ένα παιδί επεισόδια οικογενειακής βίας όπου το ίδιο δεν είναι θύμα, αναγνωρίστηκε ως μορφή παιδικής κακοποίησης. Τα παιδιά τα οποία έχουν υπάρξει μάρτυρες περιστατικών βίας κυρίως μέσα στο σπίτι αλλά και έξω από αυτό, παρουσιάζουν την ίδια συμπτωματολογία ως προς την ψυχοσυναισθηματική τους ωρίμανση, τα πρότυπα που υιοθετούν και τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται με τους άλλους, με τα παιδιά που έχουν υπάρξει θύματα βίας. Ωστόσο στην περίπτωση των παιδιών που έχουν υπάρξει μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, μία από τις πιο ακραίες επιπτώσεις είναι να παίρνουν τον ρόλο του προστάτη του θύματος και να οδηγούνται σε βιαιοπραγίες εναντίον του θύτη, ή να έχουν το στίγμα της δολοφονίας (το παιδί του δολοφόνου). Είναι χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις εφήβων που μετά από μακροχρόνια μαρτυρία περιστατικών βίας μέσα στο σπίτι οδηγούνται στο να γίνουν πατροκτόνοι προκειμένου να προστατεύσουν τη μητέρα τους (Kashani & Allan 1998).

Παιδική σεξουαλική κακοποίηση

Η σεξουαλική κακοποίηση αποτελεί την πιο ακραία μορφή παιδικής και εφηβικής κακοποίησης. Αποτελεί μια μεγάλη κατηγορία καθώς εκδηλώνεται με πολλούς τρόπους και περιλαμβάνει πολλών ειδών ενέργειες.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας ορίζει τη σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών ως την συμμετοχή ενός παιδιού σε σεξουαλική δραστηριότητα, που δεν κατανοεί πλήρως για την οποία είναι ανίκανο να δώσει τη συγκατάθεσή του ή δεν είναι από αναπτυξιακής άποψης προετοιμασμένο και δεν μπορεί να δώσει τη συγκατάθεσή του, ή αυτό παραβαίνει τους νόμους ή τα κοινωνικά ταμπού μιας κοινωνίας (WHO 1999). Επίσης σεξουαλική κακοποίηση θεωρείται η συμμετοχή ή η έκθεση παιδιών και εφήβων σε πράξεις με σεξουαλικό περιεχόμενο υποκινούμενες από ενήλικα,

συνήθως, που έχει σχέση φροντίδας ή οικειότητας με το παιδί, οι οποίες έχουν ως σκοπό σε σεξουαλική διέγερση ή / και ικανοποίηση του ενήλικα . Ο ενήλικας φέρει πάντα την αποκλειστική ευθύνη γιατί τα παιδιά δεν είναι δυνατό να συγκατατεθούν σε οποιαδήποτε τέτοια ενέργεια.

Σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκου θεωρείται:

- Η επαφή καθ' οιονδήποτε τρόπο με τα γεννητικά όργανα του παιδιού από ενήλικα και το αντίστροφο
- Η διείσδυση με οποιονδήποτε τρόπο στο στόμα, τα γεννητικά όργανα ή τον πρωκτό του παιδιού
- Η έκθεση του παιδιού σε πορνογραφικό υλικό, οπτικά ή ακουστικά, ή σεξουαλικές δραστηριότητες ενηλίκων
- Η παρακολούθηση ενός παιδιού χωρίς ρούχα από ενήλικα ή το αντίστροφο
- Το να εκθέτει κανείς συνειδητά τα γεννητικά του όργανα σε ένα παιδί
- Ο βιασμός ή η προσπάθεια για βιασμό
- Τα σεξουαλικά χάδια
- Ο εξαναγκασμός, η εξαπάτηση, η δωροδοκία, η απειλή ή η άσκηση πίεσης σε παιδιά για την άσκηση σεξουαλικής δραστηριότητας.

Η σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκων χαρακτηρίζεται από έντονη μυστικότητα από την πλευρά της οικογένειας όσο και από την πλευρά της κοινωνίας, καθώς αποτελεί ταμπού. Οι δράστες είναι συνήθως από το οικογενειακό, κοινωνικό και φιλικό περιβάλλον του παιδιού, άτομα οικεία τα οποία εμπιστεύεται το παιδί. Η προσέγγιση των παιδιών γίνεται αθόρυβα με καλό τρόπο, που τον διαδέχονται απειλές για τη ζωή τους.

Η σεξουαλική κακοποίηση ενός παιδιού μέσα στην οικογένεια ονομάζεται αιμομιξία. Νομικά η αιμομιξία ορίζεται ως η σεξουαλική δραστηριότητα μεταξύ ανδρών ή γυναικών και παιδιών, που συνδέονται με απαγορευμένους δεσμούς αίματος (Rodger 1984, Αρτινοπούλου 2000). Αν και τα ερευνητικά δεδομένα παρουσιάζουν τις οικογένειες στις οποίες συντελείται αιμομιξία ως απομονωμένες, προερχόμενες από χαμηλό κοινωνικοοικονομικά στρώματα όπου επικρατεί ανεργία με τη μητέρα να είναι αδύναμη και εξαρτημένη από τον σύζυγο, στην πραγματικότητα αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οικογένειες με αυτά τα χαρακτηριστικά είναι πιο εύκολο να φτάσουν

στη δικαιοσύνη σε σχέση με τις οικογένειες υψηλών κοινωνικών στρωμάτων (Τσιγκρή 1999, Cook & Howells 1981).

Στην πλειοψηφία τα θύματα είναι κορίτσια και δράστες οι πατεράδες, ωστόσο εξίσου υπεύθυνοι είναι όσοι γνωρίζουν και παραμένουν παθητικοί. Η σεξουαλική κακοποίηση συνεχίζεται για χρόνια και πολλές φορές περνά στην επόμενη γενιά (Rodger 1984, Cook & Howells 1981). Δεν είναι λίγα τα περιστατικά όπου οι κόρες κακοποιούνται από τον πατέρα τους ακόμα και αφού κάνουν δική τους οικογένεια. Συχνά παίρνουν μαζί στο σπίτι του πατέρα τους τα παιδιά τους, τα οποία γίνονται και αυτά θύματα κακοποίησης. Επίσης, πολλές φορές προκειμένου να αποσυνδεθούν τα κακοποιημένα παιδιά από τους γονείς τους, κακοποιούν τα δικά τους.

Από τη δεκαετία του '60 οι γιατροί αναγκάστηκαν να αποδεχθούν τη μητρική αιμομιξία, καθώς σε πολλά περιστατικά ο δράστης της σεξουαλικής κακοποίησης ήταν η μητέρα. Όταν μιλάμε για οικογενειακή βία και αιμομιξία δεν αναφερόμαστε μόνο στον πατέρα ή τη μητέρα ως θύτες, αλλά και σε μεγαλύτερα αδέρφια και σε άλλους συγγενείς. Όταν πρόκειται για σεξουαλική συμπεριφορά μεταξύ αδελφών, χωρίς την επίγνωση των γονιών, είναι δύσκολο να μιλήσουμε για θύτη, πρόκειται, για δύο παιδιά τα οποία κατά κύριο λόγο αναπαράγουν συμπεριφορές που βλέπουν, έχουν υποστεί κακοποίηση ή είναι εγκαταλειμμένα και στηρίζονται το ένα στο άλλο, χάνοντας πολλές φορές τα όρια (Nyman & Svensson 1977, Kashani & Allan 1998).

Παιδοφιλία

Η παιδοφιλία είναι μία από τις κυρίαρχες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης, η οποία έχει τα χαρακτηριστικά της σεξουαλικής κακοποίησης με τη διαφορά ότι ο δράστης δεν είναι πάντα συγγενής του παιδιού. Παιδόφιλος μπορεί να είναι ο οποιοσδήποτε νέος ή όχι, άνδρας ή γυναίκα, άνεργος ή εργαζόμενος (Cook & Howells 1981). Ιδιαιτερότητα των παιδόφιλων είναι ότι έλκονται και συνδέονται ερωτικά και συναισθηματικά με ανηλίκους, θεωρώντας τους ως άτομα ισότιμα με τους ίδιους ως προς τις ανάγκες (Nyman & Svensson 1997).

Κακοποίηση παιδιών με ειδικές ανάγκες

Παιδιά με νοητικές, κινητικές, ψυχιατρικές ή αναπτυξιακές διαταραχές είναι ιδιαίτερα ευάλωτα στην κακοποίηση από ενηλίκους. Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες πολλές φορές δεν γνωρίζουν ότι κακοποιούνται ή δεν μπορούν να το εκφράσουν. Συνήθως

είναι πολύ απομονωμένα τα ίδια και οι οικογένειές τους, πράγμα που ευνοεί τη μυστικότητα της κακοποίησης. Η κακοποίηση που βιώνουν δεν είναι μόνο σωματική, μπορεί να είναι συναισθηματική, λεκτική και σεξουαλική. Οι νοητικές ή σωματικές αναπηρίες τα κάνουν εύκολα θύματα σεξουαλικής κακοποίησης, κυρίως λόγω αδυναμίας αντίδρασης και δευτερευόντως γιατί μπορεί να μην ξέρουν τα όρια τρυφερότητας και κακοποίησης ή γιατί αναζητούν οποιοδήποτε είδος επαφής προκειμένου να νιώσουν αποδεκτά (www.disabled.gr).

Λόγοι κακοποίησης

Η κακοποίηση του παιδιού συνδέεται με καταστάσεις, όπως τα χαρακτηριστικά των γονιών, οι συνθήκες μέσα στην οικογένεια και οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, χαρακτηριστικά των γονιών που μπορεί να ενοχοποιηθούν για κακοποιητική συμπεριφορά προς τα παιδιά είναι η ύπαρξη σοβαρών ψυχικών δυσκολιών (κατάθλιψη, διαταραχή προσωπικότητας, σπάνια ψυχωσικές διαταραχές), οι περιορισμένες νοητικές ικανότητες, η σημαντική δυσκολία ελέγχου του εαυτού και των επιθετικών παρορμήσεων και το αίσθημα βαθιάς ανεπάρκειας ως προς το γονεϊκό ρόλο. Άλλα χαρακτηριστικά των γονιών που μπορούν να τους οδηγήσουν στην άσκηση κακοποιητικής συμπεριφοράς προς τα παιδιά είναι η εμπειρία κακών σχέσεων με τους δικούς τους γονείς, η ακαμψία στις στάσεις τους απέναντι στο παιδί, η επιλογή της σωματικής τιμωρίας ως μέσο επιβολής και συμμόρφωσης των παιδιών, οι ναρκισσιστικές τους ανάγκες για εξάρτηση και προσοχή από τους άλλους, που τις καλύπτουν χρησιμοποιώντας τα παιδιά τους ως πηγή φροντίδας και η έλλειψη θετικών αλληλεπιδράσεων με τα παιδιά τους.

Παράγοντες μέσα στην οικογένεια που ενοχοποιούνται για την άσκηση βίας στα παιδιά είναι οι διαταραγμένες σχέσεις ανάμεσα στους γονείς, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι μητέρες που δεν στηρίζονται οικονομικά και συναισθηματικά από το σύζυγο, οι διαταραγμένες σχέσεις ανάμεσα στους γονείς και την εκτεταμένη οικογένεια και οι κοινωνικά απομονωμένες οικογένειες.

Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που διευκολύνουν την άσκηση κακοποιητικής συμπεριφοράς στους ανηλίκους είναι η ανυπαρξία πηγών στήριξης και ψυχαγωγίας (έλλειψη παιδικών σταθμών, χώρων άθλησης, κ.ά.), η επικράτηση και η αποδοχή

στάσεων της μορφής «το ξύλο βγήκε από τον παράδεισο» και τέλος πεποιθήσεις του τύπου «ποτέ δεν επεμβαίνω στα οικογενειακά ζητήματα των άλλων» συμβάλλουν στην απόκρυψη της κακοποίησης.

Χαρακτηριστικά κακοποιημένου παιδιού

Τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του κακοποιημένου παιδιού είναι η καθυστερημένη σωματική, νοητική και συναισθηματική ανάπτυξη, οι διαταραχές λόγου και οι μαθησιακές δυσκολίες, η εκδήλωση έντονων συναισθηματικών αντιδράσεων (έντονο κι εύκολο κλάμα, έντονες απαιτήσεις), η μειωμένη αυτοεκτίμηση και το συναίσθημα κατωτερότητας, τα προβλήματα συμπεριφοράς (επιθετικότητα, εναντιωματική συμπεριφορά, απόσυρση, απομόνωση), το «παγωμένο βλέμμα» η επιφυλακτικότητα στη σωματική επαφή στη σχέση με τους τρίτους και η καχυποψία, η ψευδοενήλικη συμπεριφορά, οι ασταθείς αντιδράσεις, η δυσκολία αντοχής στη ματαίωση, η έλλειψη φαντασίας στο παιχνίδι, οι εφιάλτες ή ο διαταραγμένος ύπνος, η επαγρύπνηση και η δυσκολία στη σωματική εγγύτητα, η ανικανότητα να εμπιστευτούν, οι αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές και οι σημαντικές δυσκολίες στην κοινωνικές σχέσεις (ελάχιστοι φίλοι).

Θεραπευτικές παρεμβάσεις

Οι υπηρεσίες αναφοράς όταν ένα παιδί είναι θύμα κακοποίησης είναι η αστυνομία, ο εισαγγελέας, το Χαμόγελο του Παιδιού και οι Ιατροδικαστικές Υπηρεσίες.

Οι θεραπευτικές παρεμβάσεις φροντίδας του κακοποιημένου παιδιού είναι η μεταφορά του παιδιού σε ασφαλές μέρος διαμονής (μακριά από τους γονείς, εάν κριθεί απαραίτητο), η ψυχοδιαγνωστική εκτίμηση του παιδιού και των γονέων για την πιθανότητα ύπαρξης ψυχολογικών ή αναπτυξιακών διαταραχών, η συμβουλευτική στήριξη-ψυχοθεραπεία γονέων και η ψυχοθεραπεία παιδιού.

